

Zkušenosti z dějin 20. století

Karl Dietrich Bracher: *Geschichte als Erfahrung. Betrachtungen zum 20. Jahrhundert. 1. Ausf. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 2001, 320 stran, ISBN 3-421-05444-4 (signatura knihovny ÚMV 48 190).*

Pro současníky, prožívající nové konflikty a hrozby na prahu 21. století, bude jistě velmi zajímavá publikace Karla Dietricha Brachera, nestora soudobé historiografie ve Spolkové republice Německo a člena řady akademií v Evropě i v Americe, vysvětlující hnací síly a rozpory 20. století. Tento autor ve své knize analyzuje zkušenosti z válek a z diktatur a z nich vyplývající důsledky pro vývoj v Evropě i ve světě, z obnovy svobodných demokracií na západě Evropy, jakož i z přetrvávání a překonávání totalitních systémů ve východní Evropě. Nastíňuje perspektivy Německa a Evropy v souvislosti s nadnárodním evropským uspořádáním.

Při charakteristice dějin 20. století Bracher věnuje velkou pozornost extremistickým ideologiím spojeným s útlakem a s masovými vraždami. Kořeny 20. století shledává v době dlouho před první světovou válkou – v moderním, vyhoceném nacionalismu, imperialismu a rasismu. Mnoho z těchto směrů a tendencí přetrvalo až do 20. století a v některých okamžicích získalo oblundné rozměry, jindy se zdálo, že jsou již překonány (např. v roce 1945 a 1989).

Dvacáté století bývá též hodnoceno jako *věk osvobození od diktatur a spolupráce demokracií*. K takovému hodnocení vyzývaly historické mezníky jako první světová válka, polovina století po porážce fašismu a nacismu, zhroucení komunistických diktatur, rozpad Sovětského svazu i vlny emancipačních snah. Autor se v recenzované publikaci zabývá fenomény totalitního panství, diktatury, nacionalismu a rasismu. V historicko-politickém překonávání diktatur a osvobozování vidí zárodky moderního demokratického státu a společnosti. Všimá si specifčnosti forem diktatur. Zdůrazňuje, že zbavit se diktatury vyžaduje nejen pouhé obnovení zřízení, jež existovalo před diktaturou, ale i dalekosáhlý rozchod s dosavadními strukturami a s představami politické praxe, jakož i důkladnou transformaci a nastolení antitotalitních forem demokracie. Rostoucí význam je připisován zkušenostem z historie ve všech politických rovinách.

V části recenzované publikace *zkoumající 20. století jako epochu* se autor zaměřil na úlohu *ideologií*. V souvislosti s analýzou politického myšlení sleduje politické změny ve světě, zvláště pak v Německu a v Evropě. Přitom si klade otázku, do jaké míry odpovídá skutečnost hodnocení významu ideologií jako ústředního faktoru dějinného a politického vývoje 20. století a zda v současnosti po rozpadu komunistických vládních systémů ve střední a východní Evropě je možné hovořit o „konci ideologického století“.

Postupně Bracher charakterizuje ideologie ve válečných érách, boj soupeřících myšlenek – idejí. „... *jestliže označujeme 20. století jako věk ideologií, tak především s ohledem na komunismus, fašismus a nacismus jako na největší moderní osudné ideologie*“.¹ Fašismus a nacismus byly v roce 1945 poraženy, avšak zbyly pozůstatky pravicově extrémních myšlenek a aktivit.

Konfrontaci mezi „*svobodným Západem a komunistickým Východem*“ v Evropě autor ukazuje jako boj duchovně morálních a politicko-ekonomických alternativ. Nelze tvrdit, že proces, započatý po historickém rozhodnutí v letech 1989–1990, je absolutně u konce. „*Komunismus v dosavadní formě se v Evropě sice zhroutil... Sovětský svaz se rozpadl... Ale ovládá jako státní a kulturní doktrína ještě velké části zeměkoule*...“² Stále závažněji se projevují střety ve znamení obnoveného nacionalismu a fundamentalismu v konfliktu Sever–Jih. Proto autor dospívá k závěru, že ještě nelze hovořit o „konci ideologií“.

Zvláštní pozornost Bracher věnuje vývoji v Německu v době studené války i po jejím skončení. Sleduje úlohu „ideologického dědictví“, které se projevuje v myšlení řady inte-

lektuálů. Ti se často domnívají, že „reálný socialismus“ mohl ztroskotat, ale že „*myšlenka socialismu... zůstává v podstatě správná*“.³ Dále autor podrobně rozebírá rysy nacistické diktatury v Německu, příčiny jejího nástupu i znaky její ideologie. Zasazuje ji zároveň do mezinárodněpolitického rámce, a to jak v době mezi oběma světovými válkami, tak i během druhé světové války. Seznamuje čtenáře s hodnocením roku 1945 v německých dějinách. Pokud se týká komunistického panství v Německé demokratické republice (NDR) po rozdělení Německa v roce 1949, autor upozorňuje na postupně rostoucí rozpor mezi ideologií a skutečností.

V souvislosti s *otázkami národního státu* Bracher vidí perspektivu ve federalizaci Evropy. Sleduje vztah internacionalizace a demokracie, a tím i *propojení vnitřní a zahraniční politiky*. „*Pro Hitlera měla geopoliticky zdůvodněná expanze funkcí nového vnitřního zřízení v národním – nadstátním – duchu...*“⁴ Naproti tomuto pojetí staví vztah vnitřní a zahraniční politiky v demokracii. Na příkladu historie USA ukazuje, jak vnitropolitická orientace ovlivňovala zahraniční politiku a jak na tuto zahraniční politiku působil politický systém dvou hlavních stran.

Při studiu moderních mezinárodních vztahů autor klade na jednu stranu „*extrémní politiky světové revoluce a nacionalismu, na druhou stranu umírněnou formu internacionalismu, realizovatelnou již za současných podmínek a opírající se o konkrétní, nadstátní síly, jako je dělnické hnutí, hospodářské zájmy, humanitární a církevní organizace. Vychází sice z přetrvávající reality národních států, vyžaduje však demokratizaci a vnitřní sebeurčení jako předpoklad k dalšímu rozvoji světového systému spolupráce a řešení konfliktů*“.⁵ Při analýze diskuze týkající se Maastrichtské smlouvy o Evropské unii autor poukazuje na souběžné tendence evropské integrace a realizace demokracie v národním státě. Další demokratizace a parlamentarizace v členských státech Evropské unie vyvolává mnoho nových otázek, z nichž se autor věnuje zejména novým pohledům na vztah národní a evropské demokracie, a to jednak pod vlivem převratných změn v zemích střední a východní Evropy v letech 1989–1992, jednak s ohledem na „zostření“ diskuze o konkrétních podobách budoucí Evropy po Maastrichtu. V souvislosti s rozšiřováním Evropské unie upozorňuje na to, že nelze zvětšit Evropskou unii na úkor kvality integračního procesu. „*Diskuze o Maastrichtu ukázala, že žádané propracování politických faktorů značně zaostává za propracováním ekonomických faktorů, a to včetně plánovaných úprav politické unie*“.⁶

Zajímavý je Bracherův výklad *otázek národnosti a etnicity ve vztahu k ideologiím*. Autor zdůrazňuje, že rozpad totalitních režimů neznamená ještě definitivní konec jejich ideologií. „*S ohledem na přetrvávající roli ideologií existují dvě tendence – na straně jedné kontinuita a ožívování, apologie a používání pravicových i levicových radikálních myšlenkových forem a způsobů agitace, současně pak na straně druhé nově probuzená síla nacionálního, ideologicky podloženého cítění a potřeb, zdánlivě osvobozená od univerzálních ideologií*“.⁷ Zároveň autor charakterizuje pojem *moderní nacionalismus*. Odlišuje v historickém vývoji nacionalismus 19. století v západní Evropě a současný nacionalismus v zemích střední a východní Evropy, kde „*myšlenky svébytného národa vedly k rozpadu nadnárodních útvarů i k téměř neřešitelným problémům vedení hranic a koexistence*“.⁸ Pokud se týká problematiky etnicity, Bracher vysvětluje současný obsah tohoto pojmu i jeho význam v historickém vývoji. Zabývá se soudobými etnickými konflikty a jejich řešením, jejich spojitostí s osvobozením zemí střední a východní Evropy od komunistického sovětského panství. Přitom tento proces analyzuje v celkových mezinárodněpolitických souvislostech.

V části recenzované publikace přímo zkoumající *zkušenosti z dějin* se autor obrací k *německým dějinám*, upozorňuje na význam jejich objektivního zhodnocení, zvláště od doby po skončení první světové války do současnosti. Zkoumá charakter německých demokracií i diktatur, srovnává „výmarskou demokracii“ s demokracií v západním Německu po roce 1945, nacistickou diktaturu s komunistickou diktaturou v Německé demokratické republice po roce 1949. Opět sleduje mezinárodněpolitické souvislosti a podmínky.

RECENZE

Z historiografického hlediska je zajímavý pohled na to, jakým způsobem se současní odborníci vypořádávají s minulostí. Při pohledu na politickou realitu po pádu komunistické diktatury autor upozorňuje na „nedostatky v politické kultuře, která se často zmítá mezi zatěžujícím dědictvím mentality nadřazenosti státu a anarchistickým hnutím“.⁹ Na příkladu západního Německa ukazuje způsoby zúčtování s nacistickou minulostí a prosazování demokracie.

Postupně se autor pozastavuje u roků, které v historii znamenaly určitý zlom, konkrétně jde o roky 1918, 1945 a 1989. Celkovou politickou situaci těchto let Bracher podrobuje kritické analýze. Při charakteristice vývoje v Německu po roce 1918 – „prvního německého pokusu s demokracií“ na základě Výmarské ústavy – se snaží vysvětlit příčiny jejího selhání. Zvláštní pozornost věnuje principům demokracie ve Spolkové republice Německo po roce 1949 – principu právního státu, skutečnosti, že západoněmecká demokracie má charakter „sociálního státu“ a federalistické uspořádání.

U problémů vzniklých po roce 1989 Bracher poukazuje na jejich přetrvávání a na neustálé řešení. „Ze zkušeností německých historických epoch – nejprve postmonarchistické, pak postdiktátorské a posttotalitní ve 20. století... je mnohé, z čeho je možné se poučit. V každém případě dnešní hodnocení zvláště německých dějin vyžaduje zdvojené úsilí, neboť zachycuje střetávání dvou skupin obyvatelstva s rozdílnými historicko-politickými zkušenostmi, čerpanými v protichůdných politických systémech, ideologiích i životních podmínkách Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo.“¹⁰

V závěrečné části recenzované publikace se autor zaměřil na současný politický vývoj, konkrétně na dobu po 9. listopadu 1989, po pádu „berlínské zdi“, na nové demokratické perspektivy v Německu i v Evropě vůbec po trpkých zkušenostech z dob diktatur.

Celkově lze říci, že recenzovaná kniha přibližuje čtenáři problematiku současného politického vývoje na pozadí zkušeností z dějin celého 20. století, se speciálním zaměřením na Německo. Zajímavé jsou charakteristiky pojmů demokracie a diktatura, jakož i úlohy úřednictva, práva v konkrétním státním útvaru a mentality obyvatelstva v daných historických úsecích. Všechny tyto tematické okruhy jsou vztahovány především k historii Německa ve 20. století, k řešení německé otázky, k charakteristice spolkového německého státu, kancléřské demokracie a osobnosti Konrada Adenauera i k židovsko-německým vztahům apod. Evropa tvoří k tomu spíše jen rámec, vymezený především v první části recenzované publikace.

Ivona Řezanková

¹ Bracher, Karl Dietrich: *Geschichte als Erfahrung. Betrachtungen zum 20. Jahrhundert*. 1. Ausf. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 2001, s. 17.

² Tamtéž, s. 19.

³ Tamtéž, s. 29.

⁴ Tamtéž, s. 70.

⁵ Tamtéž, s. 85.

⁶ Tamtéž, s. 95.

⁷ Tamtéž, s. 100.

⁸ Tamtéž, s. 106.

⁹ Tamtéž, s. 129.

¹⁰ Tamtéž, s. 148.